

ÇANAKKALE AYVACIK KÖYLERİNDE TÜRKMEN GİYİM KUŞAMI ÜZERİNE DİL-KÜLTÜR, FOLKLOR BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON TURKMEN CLOTHING IN THE VILLAGES OF AYVACIK,
ÇANAKKALE, IN THE CONTEXT OF LANGUAGE- CULTURE AND FOLKLORE

MİNARA GULIYEVA JAMSHIDI

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinde yaşayan Türkmenlerin özel günlerde, düğünlerde, törenlerde, şenliklerde geleneksel kıyafetlerini kullandığı bilinmektedir fakat bu köylerde Türkmen giyim kuşamı konusunda literatürde çok az araştırma yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Türkmen giyim kuşamının belirlenebilen örneklerini bilimsel yöntemlerle belgelemek, arşivlemek, günümüz insanı ve gelecek nesillere tanıtmak, onların giyim kuşamı bakımından değerlerini ortaya koymak amacıyla araştırılması hedeflenmiştir. Türkmenlerin yaygın olarak yaşadıkları Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi (Güzelköy, Çiftlik mahallesi) köylerinde alan araştırması yapılarak giyilen Türkmen kadın giysileri araştırılmış; isimleri tespit edilip tanımlanmıştır. Yapılan alan araştırması sonucunda giyim kuşam; başa giyilenler, sırta giyilenler, ayağa giyilenler şeklinde tespit edilerek, kullanma biçimleri, sembolik anlamları, ne şekilde hazırlandıkları, hangi durumlarda kimler tarafından giyildikleri açıklanmıştır. Bu bağlamda örneklerden hareketle giyim kuşama ad verilmesi ile ilgili hususlar; folklor, sosyo-kültürel durum ve anlambilim perspektifinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu örneklerin Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinde zamanla yaşam biçimlerinin değişmesiyle giyim kuşamda farklılaşmalar yaşandığı, yeni kuşağın Türkmen giyim kuşamına ait özellikleri yeterince tanımaması talebin azalmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma sürecinde hem bölge tanıtımına hem de nesiller arasındaki kültürel aktarımın sağlanmasına yardımcı olacağını düşünerek Türkmen giyim kuşamının önemi, güncel durumu ve sürdürülebilirliği bakımından konu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Ayvacık Köyleri, Giyim Kuşam, Kültürel Miras, Folklor.

Abstract

It is known that Turkmen living in Çanakkale- Ayvacık villages use their traditional clothes on special occasions, weddings, ceremonies and festivals, but it has been observed that very little research has been done in the literature on Turkmen clothing in Çanakkale Ayvacık villages. In line with these purposes, it is aimed to research the identifiable examples of Turkmen clothing in order to document and archive with scientific methods, to introduce them to today's people and future generations, and to reveal their values in terms of clothing. Turkmen brides and women's clothes were researched by conducting field research in Ayvacık villages (Güzelköy, Çiftlik district) of Çanakkale, where Turkmen live widely; their names were identified and defined. As a result of the field research, clothing; It was determined as what were worn on the head, on the back, what were worn on the feet and it were explained how they are used, their symbolic meanings, how they were prepared, and by whom they were worn in which situations. In this context, the issues related to naming clothing based on examples; folklore, socio-cultural situation and were evaluated in the perspective of semantics. It has been observed that in these examples, in Ayvacık villages of Çanakkale, there have been differentiations in clothing with the change of lifestyles over time, and that the new generation's lack of familiarity with the characteristics of Turkmen clothing has been effective in the decrease in demand. Considering that it will help both the promotion of the region and the cultural transfer between generations, the subject has been discussed in terms of the importance, current status and sustainability of Turkmen clothing.

Keywords: Çanakkale, Ayvacık Villages, Clothing, Cultural Heritage, Folklore.

Giriş

Maddi kültürün bir unsuru olarak giyim, bir milletin milli kültürünü, inançlarını, geleneksel örf ve adetlerini ve yaşam tarzlarını simgeleyen ve tanıtan ana unsurlardan biridir. Dolayısıyla giyim, görsel nesnelere ön saflarında yer alan ve onları üreten kişi ve toplumların belirli boyutlarında gerçek kimliğiyle tanınan kültürel bir unsurdur.

Giyimi genel olarak iki kategoriye ayıran giyim tarihi; hareket eden ve hareket etmeyen insan giyimi şeklinde ele almaktadır. Sarma ve bağcıkta oluşan (Hintli halkın kullandığı ilikli, düğmeli, dikiş, kulplu ve şalvar (pantolon), cepkenli (ceket) giyim türü iken hareket eden insan giyiminde ata binen göçebe insan anlatılmaktadır. Anatomik yapısına uygun hareketli insan giyimi “atlı göçebe giyimi” bugünün modern giyimi ile bağlantılıdır. Türkmen giyimi de bu atlı göçebe giyimidir. Türkmenler haricinde Anadolu’da bu giyim şeklini Yörükler, yerleşik hayat yaşayan kasabalılar, Beyliklerde ve Osmanlı saraylarında görülmektedir. Türkmenlerin giyimlerini inançla süsleyerek diğerlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Giyimlerinin her parçasına kutsal imgeleri işlemişlerdir. Mesela düğün törenlerinde “gelin göçürme”, “baş bağlama”, “ikrar verme” törenlerinde inanca bağlı giyim ve başlıkları kullanmışlardır. Giyimi sadece çıplak bedenin örtülmediği, yaşamlarında manevi dünyayı zenginleştiren, geleneklerini üzerlerine işleyerek zenginleştirdikleri bir yaşam biçimi olduğu görülmektedir. Bu zenginliklerini anlatırken kadının ata binmesini, göçlerini, tarlada, düğünde, bayramda, doğa içerisinde insanın gücünü temsil eden motifleri giysilerine yansıtmışlardır (Tansuğ, 1985: 63). Bu bağlamda Türkmenlerin giyim kuşamı incelenirken, “toplumun yaşam biçimleri, inançları ve doğayla olan ilişkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü birçok toplumda olduğu gibi Türkmen giyimi de gelenek, örf, âdet ve inançlara paralel olarak şekillenmiştir” (Koca-Kırcıoğlu, 2021, 195).

Türkmen kadınlarının paralarında (Şekil 1), kartpostallarında, sosyal hayatlarında görülen giyim, desen ve imgeler gibi anneden kıza aktarılan ve günümüze taşınan gelenek ve yaşam biçimleri bir arada bulunmaktadır.

Şekil 1: 50 Kuruş Üzerine 1971 Yılında Basılan Sabiha Tansuğ'un Giydiği Türkmen Başlığı (URL- 1).

“Anadolu ve çevresinde her bölgede ve yörede biçim, malzeme, kullanım ve süsleme özellikleri ile oldukça zengin bir çeşitlilik gösteren halk giysileri, Türk giyim- kuşam kültürünü oluşturmakla birlikte, önemli kültürel miraslarımız arasında yer almıştır” (Koç ve Koca, 2016, 239). Geçmişten günümüze Türk giyimine baktığımızda giyim kuşamında pek çok gelişme görüyoruz. Hepimizin bildiği gibi her etnik grup kendi yaşam tarzına, kültürüne ve dini inançlarına göre bir giyim tarzı oluşturmuştur. Her toplum, bulunduğu coğrafi çevrede kendi kültürünü oluşturmuştur ve her çağda ve kültürde giyim, çeşitli kültürlerle ilişkilendirilmiştir. Kültürleri bir araya getiren bütünsel bir sergilemenin en güzel örneği Türkmen kıyafetleridir.

Türkmen giyimini değerlendirirken giyim ile ilgili inançları, yaşam şekilleri, doğa ile olan iletişimlerini anlamak gerekmektedir. Çünkü onlara göre giyim, inançla eşdeğerdir. Türkmen geleneklerinde kullanılan başlıklar, takılar ve giyimler zaten inanç şekillerine göre hazırlanmaktadır. Giyimde kullandıkları renkler, sayılar, süslemeler, takı ve birçok malzemenin mutlaka bir anlamı bulunmaktadır. Bu çalışmada Çanakkale bölgesinde dolaştığım süre içerisinde elde ettiğim bilgiler, giysi parçaları ve onlara verilen anlamlar anlatılmaktadır.

Araştırmada, Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinde Türkmenlerin yaygın olarak yaşadıkları Güzelköy, Çiftlik mahallesi temelinde saha çalışmaları yapılmış ve Türkmen kadın giysileri araştırılarak her biri isimleriyle tanımlanmıştır. Yapılan saha çalışmaları sonucunda giyim kuşam; başa giyilenler, sırta giyilenler, ayağa giyilenler şeklinde tespit edilerek, kullanma biçimleri, sembolik anlamları, ne şekilde hazırlandıkları, hangi durumlarda kimler tarafından giyildikleri açıklanmıştır. Bu kıyafetler, günümüzde Çanakkale Türkmen köylerindeki kadınlar tarafından yöresel, geleneksel ve folklorizme uygun olarak geçmişle bağı koparmamak adına özel günlerde giyilmek için tasarlanmıştır. Derleme zamanı elde edilen fotoğraflardaki kıyafetlerin tarihi çok eski olmamakla beraber güncel ve yeni dikilen kıyafetler esas alınmıştır. Buna karşın Türkmen kıyafetleri hazırlanırken halkın hafızasında yer alan gelenekten gelen unsurlar, motifler göz ardı edilmemiştir.

Nisan-Mayıs ve Aralık 2022 tarihleri arasında Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesinde Güzelköy ve Çiftlik Mahallesi ziyaret edilmiştir. “Çanakkale Ayvacık Köylerinde Türkmen Giyim Kuşamı Üzerine Dil-Kültür, Folklor Bağlamında Bir Değerlendirme” başlıklı çalışmamız kapsamında saha çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalardan elde edilen veriler görüşme dokümanları, fotoğraf ve görsel verilerle yazılı veriler ve bir ses kayıt cihazıyla elde edilmiştir. Bu çalışmada, Türk kültürünün maddi unsurlarından biri olarak kabul edilen Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesinde Güzelköy, Çiftlik mahallesinde yaşayan Türkmen kadınların giyimine ilişkin geleneksel değer ve özelliklerin belgelenmesi amaçlanmıştır.

1. Çanakkale Türkmen Köylerine İlişkin Bazı Bilgiler ve Hıdırellez Şenliği

Çanakkale ilinde toplamda 19 adet Türkmen köyü bulunmaktadır. Bunların ilçelere göre dağılımı şu şekildedir: Ayvacık ilçesi; Güzelköy, Çiftlik mahallesi, Yenioba, Hasan Obası, Tuztaşı, Uzunalan, Küçükkuşu beldesi (Bahçedere, Boztepe), Bayramiç ilçesi; Yiğitler mahallesi, Güven Mahallesi, Koşuburnu, Karıncalık, Merkez ilçesi; Akçeşme, Elmacık, Civler yörük köyü olup Kemerdere Mahallesi Türkmendir, Damyeri, Değirmendere, Çiftlikdere, Mazılık, Kayadere, Denizgördü (Gürecik Mahallesi), Ezine ilçesi; Devrentbaşı köyleridir (KK-6).

Harita 1: Çanakkale'nin İlçeleri (URL-2).

Çanakkale il merkezine 85 km, Ayvacık ilçe merkezine 14 km uzaklıkta bulunan Güzelköy, Çanakkale iline bağlı olan Ayvacık ilçesine bağlıdır (Harita 2). Daha önceleri Şabadan köyüne bağlı Kısacıkaltı mahallesi iken, 24 Haziran 1948'de aynı adla köy statüsü kazandı.

Harita 2: Ayvacık, Güzelköy (URL: 3).

Yaşanılan yerlere insanlar isim verirken yerleşim yerindeki manzara, yerleşim yerine ait doğal oluşumlar, giyim vb. özelliklerinden esinlenmektedirler. Bu durum köylere isim verilirken insanlara esin kaynağı oluşturmaktadır. Bu anlamda Güzelköy, Güzeltepe, Saraycık, Yahşeli, Güzeloba köyleri de adlandırılırken “güzel” ve güzel anlamında kullanılan “yahşi” sıfatları yakıştırılarak sözcükler birleştirilmiştir. Güzelköy de bu köylerden birisidir (Yaşar-Yaşar, 2010, 605).

Şekil 2: Güzelköyün girişi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı arşivi, 25.12.2022).

Türkmenler Kaz Dağı eteklerinde 130-180 yıl önceleri yerleşmişlerdir. Türkmenlerin yerleştikleri köyler orman içleri ya da orman kenarlarıdır. Türkmenler eskiden dağlarda ağaç işlerinde çalışırlarmış. Dağlarda kendilerinin “Topak ev” dedikleri kubbe biçimli, keçe örtülü çadırlarda yaşarlarmış. Zamanla Yerleşik yaşama geçip, evler yapıp köyler kurmuşlardır. Ayvacık'taki Türkmenler Alevi'dir. Ayvacık'ta “Türkmen” denildiğinde Aleviler kastedilir (Atlıhan 1997, 66). Her Alevi bir ocağa bağlıdır. Tahtacı köyleri buna Ayvacık köyleri de dâhil olmak üzere Narlıdere Yanyatır ocağına bağlıdır (KK-5).

Oğuz Türkleri, Müslüman olduktan sonra Türkmen ismini alarak 11. yüzyılda Anadolu'ya ve oradan da batıya doğru ilerlemişlerdir. Orta Asya'dan batıya doğru göç eden Türkmen toplulukları, bu topraklara ata isimlerini vererek adlarını, soylarını günümüzde de muhafaza etmişlerdir (Özgündüz, 1991, 121). Türkmenler, kadim

Türk örf ve adetlerini en iyi şekilde koruyan ve günümüze kadar İslam inancıyla bütünleştiren tek Türk topluluğudur. Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesinde yaşayan Türkmenler, geleneksel bir yaşam tarzı içinde hala çevresinin sınırları içinde yaşayan küçük toplumlardan biridir. Türkmenlerin gelenek ve göreneklerinin yaşatıldığı bu yerleşim yerlerinde birçok etkinlikler yapılmaktadır. Bu etkinliklerin içerisinde çeşitli şenlikler ve Hıdırellez de bulunmaktadır.

Şenlik; insanların birlikte eğlenebileceği ulusal veya yerel düzeyde düzenlenen toplantı ve kutlamalar olarak kabul edilir. Kültür aktarımının yoğun olarak gerçekleştiği bu organizasyonların düzenlenmesinde yerel yönetim birimlerinden biri olan belediye yönetimleri aktif rol oynamaktadır. Türkiye'nin farklı il ve bölgelerinde; isimleri, kültürel ve sanatsal yönleri veya bazen içerikleri birbirinden farklılık gösterse de birçok festival düzenlenmektedir. Şenliklerin kültürel koruma sürecinde yaygınlaştırma aracı olarak kullanılacağı veya kullanıldığı sadece "turizm" ve "ticari" faaliyetleri içermediği bilinmektedir. Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesinde ilk kez düzenlenen Güzelköy Hıdırellez şenliği de bunlardan biridir.

Hıdırellez, Türk dünyasının ve Türkiye'nin birçok yerinde bahar ve bereketli bir bayram olarak devam eden mevsimlik bir tören kutlamasıdır. Adı daha çok 5-6 Mayıs tarihlerinde kutlanan şenliğin, insanların ağızlarında Hızır ve İlyas kelimelerinin bir arada söylenmesiyle oluşmuştur. İnanışta, Hızır ve İlyas adlı doğaüstü niteliklere sahip iki peygamber, bolluk ve bereket getirmek için eve gelmişler ve zaman zaman insanların yardımına koşmuşlardır. Hızır bu görevi karada, İlyas ise denizde gerçekleştirir. Hızır ve İlyas yılda bir kez 6 Mayıs'ta buluşur ve bu birliktelik sayesinde Hıdırellez kutlaması gerçekleşmektedir (Artun, 2019, 323-324). İslamiyet'ten önceki dönemlere uzanan Hıdırellez'in tarihi, son zamanlarda özellikle belediyeler ve köy muhtarları tarafından yeniden canlandırılarak Çanakkale şehir merkez köylerinde şenlik havası içerisinde kutlandığı görülmektedir. Çalışmada, Ayvacık Belediyesi katkılarıyla Ayvacık ilçesi Türkmen köyü olan Güzelköy muhtarı Mustafa Kaygın tarafından organize edilen (KK:6) Güzelköy Hıdırellez Şenliğine katılan Türkmenlerin giyim kuşamları da yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3: Hıdırellez Şenliğinde Türkmenler (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı arşivi, 08.05.2022).

İlk defa 2022 yılında düzenlenen Güzelköy Hıdırellez Şenliği, Ayvacık ilçesi Güzelköy de bulunan Cılbak yerinde kutlanmaktadır. Şenliğin bu bölgede kutlanmasının birçok özel sebebi vardır. Mustafa Kaygın, konuyla ilgili olarak “Şenliğin yapıldığı bölgenin, yerli ve yabancı turistlerin uğrak mekânlarından biri olduğunu, mekânın gün boyunca pek çok kişi tarafından ziyaret edilmesini sağladığını ve bu özelliklerin, Hıdırellez kutlamaları için bölgeyi elverişli kıldığını” (KK:6) belirtir. 6 Mayıs günü saat 11.00’de başlayan Güzelköy Hıdırellez şenliği, akşam saat 20.00’de sona ermektedir. Güzelköy Hıdırellez şenliğinin afişi Şekil 4’de bu şekilde verilmiştir.

hür dilek de sen tut

**Güzelköy
HİDİRELLEZ ŞENLİĞİ**

Mikail Değirmenci *İlyas Tezcan* *Ahmet Anılan Sarı Zeybekler*

Nefes Sanatçıları Bektaş Gümüş ve Mustafa Kız

11.00 Açılış Konuşması
12.30 Yemek
13.00 Ahmet Anılan Yönetiminde
SARI ZEYBEKLER
13.30 Dede İbrahim İpkin'in konuşması
ve Gün Boyu Müzik Dinletileri

Güzelköy Muhtarı
Mustafa Kaygın
Katkılarıyla

8 Mayıs 2022 Pazar - Güzelköy / Ayvacık

Tüm Halkımız Davetlidir

Şekil 4: Hıdırellez Şenliği (URL-4).

Ayvacık Belediyesi ve Güzelköy muhtarı, kültürel mirasın korunmasının sergilenmesi ve gerçekleştirilmesi bağlamında yerel bilincin örneği olup, folkloru tanıtmaya yönelik teori ve uygulamaları gerçekleştirerek ve yaygınlaştırarak, şenliğin arka planında canlı tutma anlayışının bilinçli ve sistematik örneklerini sunmaktadırlar. El sanatları, Türkmen kıyafetleri, yöresel yemekleri vb. yerel gelenek ve görenekler, kültürü aktif olarak işleyen Hıdırellez şenliğinde yerli ve yabancı katılımcılara tanıtmaktadırlar (Şekil 5). Dolayısıyla “Güzelköy Hıdırellez Şenliği”nin yerel bilgi birikimini (kültür ve karakter) korumayı ve gelecek nesillere aktarmayı başardığı söylenebilir.

Şekil 5: Türkmen Kadınlarının El Sanatları Satış Sergisi, Güzelköy Hıdırellez Şenliği (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı arşivi, 08.05.2022).

Şenlikler aynı zamanda katılımcı süreçlerle yerel halkı bilinçlendirmek veya kültürel bellek öğelerinin ve değerlerinin sürdürülebilirliği için gizli öğrenmeler oluşturmak için en etkili ortamlardan birini sağlar. Toplumsal yapıların sürekliliğinde, paylaşılan hafızanın unsurları, disiplinler bir çerçevede hatırlanmalı ve tekrarlanmalıdır. Bu süreklilik, kültürel belleği oluşturan unsurların hatırlanmasıyla sağlanır. Bu bağlamda her yıl düzenlenen ve uzun süredir devam eden Hıdırellez şenliği toplumsal hafızayı canlı tutan etkinliklerden biridir. Gelecek nesiller için kültürel kimliği yeniden inşa edecek geleneksel bilginin “ortak” aktarımını sağlayan kültürel faaliyetler; kültürel belleğin korunması, geleneklerin yaşatılması ve kültürel kodların sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Bu tür organizasyonların devamlılığı yerel halkın desteği ve katılımı ile gerçekleşebilir. Katılımın ve devamlılığın sağlanmasında Hıdırellez şenliği organizasyonunun cazip hale getirilmesi önemlidir. Bu sayede Hıdırellez şenliği katılımcıları “sadık” olurlar. Bu, şenliklerin kültürel aktarımdaki rolünü daha etkin hale getirmektedir. Ayrıca şenliğin planlanmasından uygulanmasına kadar tüm süreçte kültür işleriyle ilgilenen STK'lar ve kurumlarla iş birliği yapılması da ayrı bir konudur. Bu sayede Güzelköy Hıdırellez şenliklerinde yer alan Türkmen geleneksel giyim geleneklerinin yerel kültürle bağını koparmadan ve yöre halkının kendi kültürüne yabancılaşmanın önüne geçilebilir.

Türkmenler, geleneksel Türkmen kıyafetleri içinde özellikle kadın ve küçük kız çocukları olmak üzere Hıdırellez bayramına en güzel ve en temiz kıyafetleri giyerler (Şekil 6).

Şekil 6: Türkmen Kıyafeti, Güzelköy Hıdırellez Şenliği (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 08.05.2022).

2. Metin, Doku, Bağlam ve Anlambilim Perspektifinde Türkmen Giyim Kuşam Adlarına Bakış

İnsanların deneyimlerini ve duygularını anlatmak için kullandıkları en önemli unsur "dil"dir. Ancak, "dil"i sadece "söz" olarak düşünülmemeli! Çünkü insanlar sadece duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kelimeleri kullanmazlar. İnsanlar da ürettikleri diğer unsurlar aracılığıyla çeşitli nedenlerle söylemek istediklerini ya da söyleyemediklerini söylerler. Bazen giysiler, kilimler, nakışlar veya desenler de fikirleri ifade etmek için açıklayıcı araçlardır. Bu durum şöyle özetlenebilir: Bir durum var, bir aktarım çalışıyor ve dolayısıyla "bağlam"a göre bir "ifade" vardır. Dilbilimsel açıdan bu durumun 'öz' ve 'araç' ilişkisi içinde ele alındığı düşünülmektedir. Bildirim sürecinin iki belirgin unsuru "öz" ve "araç"tır. Bu unsurların "öz"ü aktarılacak içindir; "araç" ise bu özü diğerine iletmek için kullanılanıdır (Başkan, 2006, 43).

İnsan zihninde gerçek dünya varlıkları hakkında kavramlar yaratır, bu kavramlara adlar verir ve bu adla bir dil sembolü oluşturur (Erkman-Akerson 2007: 74). İsimsiz bir bakış açısıyla, varlıkların adlandırılması doğrudan varlığın kendisi veya kelime değil, kavramdır (Aksan 1998, 125). Giyimin bir gösterge olduğu düşünüldüğünde bağlamı içerisinde bazı bilgiler verdiği ve durumu simgelediği görülmektedir. Ayrıca Geleneksel giyim dinamik bir yapıya sahiptir. Giyim geleneğin ve kültürün bir parçası haline gelmiş olsa da kullanılan kumaşlar, renkler ve desenler üreticinin yaratıcılığıyla birleştiğinde dinamik bir yapı kazanmaktadır (Gradén, 2014, 337).

Derin bir tarihi geçmişe ve zengin bir kültüre sahip olan Türkler, buldukları çağ ve bölge ne olursa olsun, kültürel çevrelerinin avantajları ve olası koşulları ile el sanatları/halk sanatı alanında çeşitli örnekler vermişlerdir. Bunlardan biri de giyimdir.

Türkmen giyimi, maddi kültürün bir ürünüdür ve Çanakkale’ye bağlı Ayvacık ilçesi Güzelköy’de kadınlar tarafından yapılan geleneksel Türk el sanatlarında yer almaktadır. Türkmen giyimi, içerdiği renk ve desenlerle kadınların zihin dünyasını, hayata bakış açısını, deneyimlerini kısacası tüm duygularını yansıtan estetik bir görünüm kazanır. Sadece Ayvacık ilçesi köylerinde değil, Çanakkale ili, Türkmen köylerinde giyilen kıyafetler, küçük farklılıkların dışında aynıdır (Şekil 7, 12).

Şekil 7: Türkmen Giyim Kuşamının Ön, Yan ve Arka Görünüşü, Ayvacık, Güzelköy (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshidi arşivi, 25.12.2022).

Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi Güzelköyde var olan bu tür halk sanatı örnekleri, icracıların elindeki sosyal, kültürel vb. bu faktörlere bağlı olarak çeşitli isimler almıştır. Bu bağlamda Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinden derlenmiş Türkmen kadın giyim kuşamı örnekleri üzerinden birtakım değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Alan araştırmasında Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinde Türkmen giyinme biçimi ve parçalarının giyilme sırası başa giyilenler sırasıyla; terlik, keten, çeki, tomaka (ilmeçer), zülüflük, sala, kepez, bürümbe (gelin duvağı). Sırtta giyilen giysi parçaları sırasıyla; iç köynek, deyre, önlük, “top kemer” veya “dokuma kemer”dir. Ayağa giyilen giysi parçaları sırasıyla; künçek, kıl çorap ve çarıktan (ayakkabı) oluşmaktadır. Türkmen köyü geleneksel kadın giysileri; başa giyilenler, sırtta giyilenler ve ayağa giyilenler olarak üç başlık altında ele alınarak aşağıda açıklanmıştır.

2.1. Başa Giyilenler

Çanakkale ili, Türkmen köylerinde kadın başlıkları önemli bir yer tutmaktadır. Başa giyilenler olarak “terlik”, “keten”, “çeki”, “tomaka (ilmeçer)”, “zülüflük”, “sala”, “kepez” “bürümbe (gelin duvağı)” isimleri tespit edilmiştir. Baş bağlamada öncelikle başa terlik giyilir. Terlik üzerine başörtüsü (keten) çene altından dolanarak bağlanır. Keten üzerine çeki alına gelecek biçimde yerleştirilip başın arkasından bağlanır. Daha sonra tomaka (ilmeçer) başın tepesine ketene çengeli iğne ile sabitlenir (Şekil 9).

2.1.1. Terlik: yöresel adıyla başa giyilen sıralı altın dikilen başlıktır. Sadece genç kızların nişanlandıklarında takılabilecekleri başlık, başın dik durmasını sağlayan yeşil bir kumaştan özel olarak dikilmiş bazen sade bazen işlemeli bir takıyla süslenmiştir. Goşar, 24 altından bir sıra oluşturularak terlik üzerine dikilmektedir. Maddi duruma göre “goşar” beş sıraya kadar çıkabilir (KK: 1, 4, 5).

Şekil 8: Terlik, Ayvacık İlçesi Çiftlik Mahallesi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022).

2.1.2. Keten: yöresel adıyla, 1,5. x 1,5 metre beyaz tülbenntten oluşan başörtüsüdür. 3 sıralı süslenen keten başın arkasına tutturularak baş bağlamada kullanılır (Şekil 9). Özellikle beyaz renkte olmalıdır (KK: 4, 5).

2.1.3. Çeki: Alına bağlanan örtüdür. Günlük yaşamda kullanılan baş bağlama şekli olarak bilinen, yeşil ve pembe kumaşın birbirine eklenmesiyle oluşturulan, katlanarak başa bağlanan kumaştır. Arkadan başlanıp iki veya üç defa dolandıktan sonra arkaya bağlanılır (KK: 3, 4). Şekil 9’da özel günlerde (düğün, nişan, şenlik vs.) giyilen çekiği görmekteyiz.

Şekil 9: Türkmen Kadın Başlığının Ön, Yan ve Arka Görünüşü, Ayvacık ilçesi Çiftlik mahallesi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022).

2.4.4. Tomaka (ilmeçer): Çeki üzerine sabitlenerek takılan çok süslü, yörede kadınların başlarına bağladıkları sadece gümüş aparatlardan zincirlerle de süslenen baş takısıdır (Şekil 10- 1, 2). İlmeçer ise az süslü, yanlarda sıra şeklinde maddi duruma göre altın veya gümüş paralardan oluşan “tomaka”nın benzeri baş takısıdır (KK: 4, 5).

Tomaka, başın sağ ve sol yanından çene hizasına kadar sarkıtılan büyük gümüş paralar takılı tek parça baş aksesuarıdır. Evlilik sembolü olan tomakanın, her geline takılmadığı, yapımının zorluğu ve pahalıya mal olması (KK: 5) söylenmektedir.

Tomaka'yı genellikle varlıklı Türkmen ailelerin gelinlerine taktığı ve kızlıktan gelinliğe geçişi temsil ettiği belirtilmektedir. Günümüzde maddi imkânsızlıklardan dolayı bafon (gümüş görünüşünde bir maden alaşımı) ile yapılmaktadır.

Tomakanın eski örneklerinin gümüşten yapıldığı ve içinde üç adet üçgen bulunduğu bildirilmektedir. “Dış üçgenlerin ortasında yeşil taş, iç üçgenin ortasında ise kırmızı taş bulunur. Taşların altındaki dokuz bezeme süsün Oğuz boylarını simgelediği söylenmektedir” (Tamay, 2009, 110). Ayrıca “tomaka'nın kadını yıldırım çarpmasından koruyacağına inanılır” (Tansuğ, 1985, 24).

Şekil 10: 1. Tomaka (Tansuğ, 1985: 24); 2. Tomaka, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Fotoğraf: Gülizar Erken arşivi, 18. 08. 2021).

2.1.5. Zülüflük: “Gelinlerin, genç kızların al ve yeşil çeki'lere üzerine (başın orta kısmına) ise gümüş zülüflük takılıyor. Zülüflük'deki tüm süslemeler (3-5-7-21-30) gibi sayılara uyuyor”. Türkmenlerin kullandıkları her parçada, her süslemeye inançlara dayalı bir sayı ölçüsü bulunur (Tansuğ, 1985, 25).

2.1.6. Sala: 10 cm. genişliğinde 50 cm uzunluğunda ince beyaz kumaşından hazırlanan baş aksesuarıdır (KK: 5).

Şekil 11: Sala, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshidi Arşivi, 24.12.2022).

2.1.7. Kepez (tozak): Kepez, renkli kuş teleklerinden yararlanılarak yapılan bir tür duvaktır (Engin ve Franz, 2001, 254). Diğer bir deyişle, 10-15 adet çeşitli renklerden oluşan şifon eşarptan yapılmış, pul, çiçek ve gümüşlerle süslenmiş taç ve duvaktır. Düğünün birinci günü gelin başlığı olarak kadın ve kızlar tarafından hazırlanır. İkinci gün törenle kız evine götürülür. Renkli kaz tüyünden kepezin üstüne bağlanmak üzere hazırlanan taçtır. Gelin evinden çıkarken giyilir (KK: 1, 4, 5). Gelin, damat evine vardığı zaman kepez baştan çıkarılır ve gelin başı bağlanılır (KK: 5). “Kepez baş” çevresine yedi ayrı renk: al, yeşil, mor, sarı, pembe, beyaz, mavi “çeki” bağlanır. Buna “gökküşağı” ya da “Fatime ana kuşağı” denir (Tansuğ, 1982, 43).

Şekil 12: 1. Türkmen Gelin Başlığı Kepez, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Bozkurt, 2021: 73).

2. Gelin Elbisesi ve Gelin Başlığı Kepez, Alibey Kudar Etnografya Galerisi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı arşivi, 10.07.2021).

Türkmen kıyafetinin başından ayağına dek giyip kuşandığı her şey, bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, Çepni gelininin alında, yedi renkten yapılmış bir taç örnek verilebilir. Bu taç Fatma ana kuşağı anlamında kullanılır ve taç üzerine takılan karanfil, puldan yapılmış üç çiçek, üçleme simgesidir. Buraya tavus tüyü, ya da yeşilbaş ördek kuyruğu, teleği ve yanaklara doğru geçirilen telden yapılmış iki çiçek takılmaktadır. Telden yapılmış iki çiçek, Hasan ve Hüseyin’i simgelemektedir (Engin-Franz, 2001: 257).

2.1.8. Bürümbe: beyaz tülde yapılır ve baş bağlama bittikten sonra en üste duvak gibi düğünün son günü gelinin başına atılır. Bürümbe beyaz renk, 1x1.5 m parlak kumaştan, yapılır (KK: 5).

Şekil 13: Türkmen Gelin Duvağı Bürümbe, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Fotoğraf: Gülizar Erken arşivi, 17.06.2022).

2.2. Sırta Giyilenler

Sırta giyilenler olarak “iç köynek”, “deyre/diyre”, “önlük”, “top kemer”, “dokuma kemer” isimleri tespit edilmiştir.

2.2.1. İç köynek (göynek): Kesinlikle beyaz renk olarak kullanılan eski “humayun”¹ kumaşı veya pamuklu bezden yapılırdı. Günümüzün şartlarına göre şimdi ipekli kumaştan yapılmaktadır. Önce iç çamaşırı giyilir. Etek ve yanlar süslenmiştir. Kayınvalidenin gelinin düğününde hazırladığı ilk köynek’in yakası açık değildir. Giyeceği zaman makas yardımıyla açılarak giyilmektedir. İç gömleğin öndeki yakası açık olarak üç veya dört düğmeyle kapatılır. Ayrıca yeni doğum yapmış annelerde yakanın yarığı uzun tutulur (KK: 1, 3, 5).

2.2.2. Deyre²/Diyre: Üçetektir. İç köynek’in üzerine giyilir. Deyrenin yanlarındaki iki, arkasında bir kuyruk vardır ve buna etek denir. Üçgen şeklinde olan bu parçaya “silah” denir. Bu parça arkaya çapraz olacak şekilde giyilir (KK: 1, 3, 4, 5). “Üçetek giysilerin, kazayağı anlamı vardır. Elbisenin etekleri üç parçadır; etekler birbirinden ayrıldığında kazayağı olur. Bu kıyafet yörede “deyre”; gelin olurken giyilene ise, “telli” adı verilir” (Engin ve Franz, 2001, 115). Yanyatır ocağına bağlı Tahtacılar (Türkmenler) da üç eteğe, deyre derler. Deyre’nin ön etekleri ters dikilir ve ters dikilen ön parçaların içine kumaş ile “kertme” tekniği denilen desenleme yaparlar. Bergama Tahtacılarında kertmeler yerine yılan desenli deyreler görülür. Bunun giyenlerin kötülüklerden korunacağına inanırlar (Karademir, 2013, 39).

1 Amerikan bezi, patiska. Bknz.: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, cilt: 7, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1974).

2 Elbise, üç etekli kadın elbisesi. Bknz.: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C. 4, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1969).

Deyre genelde kutnu kumaştan yapılmaktadır. Renkli çizgili ve düz renkleri de vardır. “Deyre”nin dikiliş tarzı parçaların eklenmesiyle oluşur. Parçaları saymış olursak ön ve arka silahları, koltuk altları üçgen parçalara ayrılmaktadır. Gençler daha parlak, saten ve süslü olmasını ister. Yaşlılar ise daha sade ve dokuma kumaş isterler (KK: 1, 3, 4, 5). Genellikle deyre, könçek ve önlük kumaş ve renkleri birbiriyle uyumludur. Şekil 14.1’de düğünlerde giyilen Türkmen gelin kıyafetini görmekteyiz. Düğünde giyilen bu kıyafete benzer olarak semahta da Şekil 14.2’de gösterilen kıyafet giyilmektedir. Düğünde giyilen Türkmen kıyafetiyle semahta giyilen kıyafetler aynıdır, sadece baş bağlama şekilleri farklıdır (Şekil 13, 14.2).

Şekil 14: 1. Türkmen Kıyafetinin Ön ve Arka Görünüşü, Ayvacık ilçesi Güzelköy (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022)

2. Hıdırellez Şenliğinde Semah yaparken Giyilen Türkmen Kıyafeti, Güzelköy (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 08.05.2022).

Semah kıyafetleri, sayı ve renklerle ilişkilendirilir. Bu bağlamda, altına dizilen altın veya gümüş paraların sayısının, belli anlamları bulunmaktadır. Başta veya göğüste, kemerde dizi olarak bulunan on iki altın, On iki İmamı; dörtlü olanlar Ehl-i Beyti; beli iyice sıkı tutan kemer ise, Fatma ana kuşağını (Engin-Franz, 2001, 254-256) simgeler. Hıdırellez şenliğinde gösteri amaçlı yapılan semahta giyilen Türkmen kıyafetlerinin (Şekil 14.2), cem töreninde yapılan semahta (Şekil 15) ve özel günlerde giyilen kıyafetlerin benzediği görülmektedir.

Şekil 15: Semahta Giyilen Türkmen Kıyafeti (Karademir, 2013: 40).

2.2.3. Önlük: Önlük genişliği 45 cm, uzunluğu 85 cm'dir. Bu ölçüler ile oluşturulan öne bağlanan parçaya, deyrenin kumaşından, önlüğe 5 sıra su taşı şeklinde çekilir. Bunlar da boncukla süslenilir. Bu parça deyreler/diyreler bağlandıktan sonra ön kısma bağlanır (KK: 1, 2, 3, 4, 5). Çoğunlukla, parlak kumaşlar tercih edilir. Şekil 16'deki kıyafet özel günlerde (düğün, Hıdırellez vs.) giymek için tasarlanmıştır.

Şekil 16: Önlük, Ayvacık ilçesi Çiftlik mahallesi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022).

2.2.4. Top Kemer: yöreden yöreye adı değişmekle birlikte Çanakkale yöresinde bel boncuğu (taşı boncuğu) denilen deniz kabuklarından daire şeklinde elde dikilen kemer çeşididir. Daire şeklinde keçenin üzerine dikilir. Kıyafetlerin renklerine göre de renk verilir. Boncuklar hazırlanan kemer üzerine dikilerek bele bağlanır. Bazı yörelerde bu top kemerler mercan veya yılan başı olarak da bilinir.

Şekil 17: 1. Top Kemerler (Tansuğ, 1985: 29);

2. Top Kemer, Ayvacık İlçesi Çiftlik Mahallesi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022);

3. Top Kemer, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Fotoğraf: Gülizar Erken arşivi, 24.12.2022).

2.2.5. Dokuma kemer: gelin düğünlerinde sağdıç kemeri mutlaka kullanılır. Genellikle dokuma kemerlerde pembe, yeşil, siyah, kırmızı, lacivert renkler tercih edilir (KK: 5).

Şekil 18: Dokuma Kemer, Gülizar Erken Koleksiyonundan (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 24.12.2022).

2.3. Ayağa Giyilenler

Ayağa giyilenler olarak “könçek”, “kıl çorap”, “çarık, edik” isimleri tespit edilmiştir.

2.3.1. Könçek:³ Yöresel adıyla beli lastikli şalvardır (Şekil 6, 7, 14). Genellikle yumuşak dökümlü satenden yapılır. Bel ve parçalarda elastik ve büzgülü dikiş kullanılır. Deyre/diyre rengi kullanılır. Yeşil kutsal kabul edildiğinden bel altı giyimde kullanılmamaktadır (KK: 1, 2, 3, 4, 5).

2.3.2. Kıl çorap: kışın koyun yününden eğriken iplerle beyaz renkte örülen çoraplardır (KK:5). Doğaldır ki uzun yıllar özellikle kırsal kesimlerde çorap ihtiyacı evde örülen çoraplarla karşılanmıştır. 19. yüzyıl başı itibarıyla günümüzde, fabrikalarda üretilen ve ithal olunan çoraplar kullanılır

Şekil 19: “Yollu” El Örgüsü Yün Çorap (Tansuğ, 1985: 29).

3 Uzun paçalı don, şalvar, don. Bknz.: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, cilt: 8, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1975.

2.3.3. Çarık (edik): geçmişte hayvan derisinden yapılan çarıklarla, ediklerle tamamlanan kıyafetler günümüzde uygun ayakkabılarla tamamlanır (KK: 4, 5).

Şekil 20: Edik (Tansuğ, 1985: 29).

Türkmenlerin defin sırasında giydikleri giysilere "Ölümlük urba" denir. Kadınlar düğünlerinde "ıkrar" yoluyla yola çıktıklarında kıyafetlerini saklayıp, o elbiselerle birlikte gömülürler (KK: 5). Evlilikte giydiği elbiseler uymuyorsa, o hayattayken, ölümlük urba olarak yeni, temiz bir giysi hazırlanmaktadır. İnsanlar hayattayken kendi ölüm kıyafetlerini hazırlayabilirler ve bir Türkmen kadının belli bir yaşa geldiklerinde kendisi ve kocası için ölüm kıyafetleri hazırladığı görülebilir. Ölümlük urba hazırlanmamış veya beklenilmeyen anda gerçekleşen vefatta ölümlük urbası olan bir yakını varsa, bedeli ödenerek veya sonra kendisine aynısı yaptırılarak ölüye giydirilmekte defin işlemi gerçekleştirilmektedir (KK: 4, 5).

Türkmen kıyafetleri geleneksel olarak düğünlerde ve tüm Türkmen toplumlarında giyilir. Çanakkale Türkmen köylerinde kıyafetlerin biçiliş, dikiliş aynı olmasına rağmen kullanılan kumaş, renk ve süslemelerde çeşitlilik ve "baş bağlama" farkları vardır. Türkmenler kendi giyimlerini kendileri dikerler. Düğünde herkes kendi kıyafetlerini giyer (KK: 2, KK: 3). Bir düğünde veya başka bir etkinlikte giymek için çeşitli renklerde giyinmek çok zor olabilir. Her evin çeşitli kıyafetleri vardır.

3. Sosyo-Kültürel Bağlamda Türkmen Giyim Kuşamı ve Sürdürülebilirliği Üzerine Tespitler

Kültür, bir toplumun yarattığı tüm değerlerin toplamıdır. Hall'a (1976, 16) göre kalıtsal olmayan kültür tek başına var olamaz ve toplum üyeleri tarafından paylaşılır. Hofstede'ye (1980: 21) göre ise kültür, bir grup insanı diğerlerinden ayıran zihinsel bir programdır. Bu yaklaşıma dayalı olarak, bir kişinin zihinsel prosedürleri ve davranışları, kişinin kültürel değerlerinden ve içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortamdan etkilenir. Bu tanıma göre kültür birçok farklı alanla ilişkilidir. Bu disiplin sosyoloji, edebiyat, siyaset bilimi, psikoloji, sanat tarihi, tarih, folklor ve diğer disiplinler tarafından defalarca değerlendirilmiştir. Kültür ve dolayısıyla kültürel mirasın veya belleğin ekonomi ve sanayi ile bağlantısı yeterince vurgulanmamaktadır. Bu eksiklik, kültüre ilişkin yerleşik ve 'geleneksel' değerlendirmelerin yönünü de ortaya koymaktadır (Özdemir, 2009, 73).

Giyim potansiyeli oldukça zengin olan Türk milletinin kültür tarihi incelendiğinde; geleneksel hayatta kullanılan giyim, gelenek, görenek, insanların yaşam tarzı, felsefi düşünceler gibi birçok faktör tarafından şekillenmekte ve çeşitlenmektedir. Giyimin şekillenmesinde etkili olan bu unsurlar kendiliğinden gelişir, geleneksel unsurların özelliklerini kazanır ve ait oldukları toplumun giyim kültürünü oluştururlar. Kültürel geleneğin unsurlarını içeren giyim örnekleri ait oldukları topluluk hakkında bilgi verebilir; sosyo-tarihsel olaylar, yerleşik veya göçebe olup olmadığı ve etnik kökenleri hakkında bilgi verebilir.

Çanakkale iline bağlı olan Ayvacık ilçesi Güzelköy’de, Türkmen kadınlar sosyokültürel hayatla birlikte ağırlıklı olarak Ayvacık ilçesi Güzelköy’deki ilköğretim okulunda bulunan Halk eğitim merkezinde toplanmaktadırlar (Şekil 21, 22). Böyle bir ortamda kadınlar el sanatlarını öğrenmek için bir araya geliyorlar, bazen bebeklerin üzerine de Türkmen kıyafetleri yapıp, çay kahve içip sohbet etmektedirler.

Şekil 21: Ayvacık Güzelköy İlköğretim Okulu İçinde Yer Alan Halk Eğitim Merkezi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 25.12.2022).

Köyde ortak neşe ve sosyal kültürün paylaşıldığı bir yer haline gelen bir diğer önemli olay ise düğündür. Düğünler, Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi Güzelköy’de Türkmen kadınlarının bir araya geldiği ve eğlendiği geleneksel etkinliklerden biridir. Düğünlerin genellikle açık alanlarda, evin dış avlusunda yapıldığı, kadın ve erkeğin bir arada yaşamasında ve sosyalleşmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir.

Üretimi özel bir ustalık ve talep gerektiren toplumsal yaşamda barınma, giyinme ve süsleme işlevlerini üstlenen etkinlikler geleneksel el sanatları olarak kabul edilir. Çanakkale iline bağlı olan Ayvacık ilçesi Güzelköy’de birçok geleneksel el sanatları yapılmaktadır. Geleneksel giyim de bu el sanatlarından biridir; tarihin akışı içinde dekoratif bir unsur olarak toplumsal hayatta varlığını sürdürmektedir.

Şekil 22: Sedef Erdem, Usta Öğretici ve El Sanatlarıyla Türkmen Kadınları, Güzelköy Halk Eğitim Merkezi (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshıdı Arşivi, 24.12.2022).

Köy ortamında kadınların el işi yapmakla meşgul oldukları görülmektedir. Bu anlamda kırsal kesim kadınları sadece ailenin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta, aynı zamanda aile ekonomisine de katkı sağlamaktadır. Bu üretim türü iki şekilde değerlendirilebilir: evsel ihtiyaçlara yönelik üretim ve ticari kullanıma yönelik üretim. Türkmenlerde giyim, çeyiz vb. sadece ailenin ihtiyacını karşılayan kadınlar için üretilmiştir. Ticari üretimde özel Türkmen el yapımı giysiler, oyuncak bebekler ve hediyelik eşyalar hazırlanmaktadır.

Geleneksel el sanatları kültür hazinelerimizden biridir ve önemli ihtiyaçların karşılanmasında oldukça önemlidir. Geleneksel olarak el sanatlarına dayalı üretim yüzyıllardır devam etmekte ve nesilden nesile aktarılan belirli şekil ve desenlerde birçok el sanatı ürünü üretilmektedir. Günümüzde birçoğu geleneksel işlevlerini yitirmiş veya değişmiş, bu nedenle turizmin talep ettiği yönde hareket etmektedirler.

Geleneksel Türk el sanatlarını yaşatmak için ülke genelinde yapılan kurumsal araştırmalara bakıldığında; Millî Eğitim Bakanlığı veya yükseköğretim kurumlarında el sanatları, sanatsal yönleriyle ilgili bir uygulama veya araştırma alanı olarak ele alınmaktadır. Üniversiteler dışında Kültür ve Turizm Bakanlığı el sanatları alanında en önemli araştırma kurumudur (Oğuz, 2002, 8). Bunun yanında bakanlıklar, mesleki eğitim merkezleri, halk eğitim merkezleri, esnaf ve sanatkâr odaları, belediyeler vb. Kurum ve kuruluşlar, zanaat becerileri eğitimi kursları sunmaktadır. Ancak her kurum aynı anda aynı tür faaliyetleri yürüttüğü ve bu dersler içerisinde kendi müfredatını düzenlediği için eğitimde bir tekdüzelik oluşmamakta ve her kurumun bilgi eksikliğinden dolayı büyük bir enerji, kaynak ve zaman israfı yaşanmaktadır. Başkalarının bulguları ve araştırmaları (Kahveci, 1998, 388). Ayrıca, bu kurslar, iş veya kültürel bağlam gözetmeksizin, kültür turizminden uzak, çoğunlukla öğrenme amaçlıdır. El sanatları eğitim kurslarımıza ek olarak; festivallerde, il tanıtım toplantılarında ve kutlamalarda tanıtım sergileri veya satışları yapıldığı bilinmektedir. Bu satışların çoğu, hiçbir gözetim ve fiyatlandırma politikası olmaksızın vakıflar, dernekler veya özel şirketler tarafından yürütülen küçük ölçeklidir. Türk el sanatları alanında yapılan araştırma, üretim ve pazarlama çalışmaları incelendiğinde, resmi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olmasının yanı sıra, tespit edilmiştir. Genel Müdürlük, Türkiye genelinde tespit, kayıt ve arşivleme konusunda bilimsel araştırmalar yapmaya devam etmektedir. Kurum, yurt içinde ve yurt dışında düzenlediği sergilerle el sanatlarının tanıtımını yapmakta, ustaların ürettiği ürünler, Bakanlığın Merkezi Döner Sermaye Bürosu aracılığıyla satış mağazalarında tüketicilere sunulmaktadır. Ancak bu ürünler geleneksel üreticilerden ziyade tanınmış, daha doğrusu ticari tüccarlar tarafından tedarik edilmektedir (Kahveci, 1998, 388). Ülkemizde el sanatları sanayii Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetimi altında olup, yöre halkına istihdam ve kalkınma sağlamaya yönelik tanıtım, sergi, pazarlama, hammadde hizmetleri ve diğer faaliyetler çok sınırlıdır. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından 1981 yılından bu yana yürütülen DOBAG projesi bu tür bir organizasyona örnek olarak gösterilebilir. Proje kapsamında Çanakkale ve Manisa illerinde halı üreten iki kooperatif ile yöre halkının tanıtımı ve gelişimi başarıyla sürdürülmüş ve 1983 yılından bu yana halı ihracatı gerçekleştirilmektedir.

UNESCO tarafından “Yaşayan İnsan Hazinesi” olarak tanımlanan geleneğin ustaları, “Yaşayan İnsan Hazinesi, somut olmayan kültürel mirasın spesifik elemanlarını yeniden yaratmak veya yorumlamak açısından gerekli bilgi ve

becerilere yüksek düzeyde sahip kişilerdir.” UNESCO’ya bağlı üye devletler bu sistemi desteklemektedirler. UNESCO’ya göre bu sistem somut olmayan kültürel mirasın korunmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasındaki en etkili yollardan birisidir (Oğuz, 2008, 5). “Yaşayan İnsan Hazinesi Sistemi” sürdürülebilir kalkınma hedefine engel olunmadan, toplumların kültürünü korunması adına çağdaş yaşam koşullarında somut olmayan kültürel mirasa sahip kişilerin mesleki birikimlerinin ve yeteneklerinin teşviklerle birlikte daha kolay korunabilecekleri, önlerinin açılacağı düşüncesindedirler (Oğuz, 2008, 10).

Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinde tanımlanan beş temel alanda birçok ustaya sahip zengin bir ülke olan Türkiye’de bu ustalar günümüzde hala sanatlarını sürdürmektedirler. Bu bağlamda Çanakkale Aynalı Çarşı’da bulunan Anıl Tuhafiye isimli dükkânda kişiye özel Türkmen kıyafetleri yapan Gülizar Erken ziyaret edilmiştir. Gülizar Erken Çanakkale Türkmen geleneğine göre hazırladığı kıyafetleri tanıtmıştır (Şekil 23).

Şekil 23: 1. Anıl Tuhafiye, 2-3. Türkmen Kıyafetleri Hazırlayan Gülizar Erken (Fotoğraf: Minara Guliyeva Jamshidi Arşivi, 24.12.2022).

Öztürk’e (2005, 69) göre geleneksel Türk el sanatlarının canlılığının korunması konusu iki şekilde dikkat çekmiştir. Birincisi, dünyadaki gelişmeler ve yeni trendler nedeniyle geleneksel değerlerin değişmesi veya kaybolması ya da birçok geleneksel el yapımı eşyanın ticari ürünlere dönüşmesidir. İkinci sorun ise kültür tarihi açısından son derece değerli olan kaybedilen değerlerin gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu bağlamda kültür tarihimizin içinde yer alan geleneksel kıyafetlerimiz yakın dönemde toplumumuzun büyük kesiminde kullanılırken, günümüzde teknolojik gelişim, kültürel ve toplumsal değişim nedeniyle yeni kuşaklar tarafından unutulmaya yüz tutarak kaybolup gidiyor.

Türkmen giyimi ekonomi, folklor ve turizm açısından ele alınabilir. Hepimizin bildiği gibi kültürel değerler turizmde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak yaşayan folklor nesnelere özellikle geleneksel kıyafetleri müzeleştirme veya turizm alanında farklı şekillerde kullanmak oldukça zordur. Çünkü yaşayan kültürel miras ancak gerçek insanlarla bir arada var olduğunda anlam kazanır. Bu nedenle kültürel mirasın turizm yoluyla pazarlanması söz konusu olduğunda özgünlük kaybolmamalıdır. Günümüzde sanayileşme ve yaşam koşullarındaki değişiklikler nedeniyle geleneksel el sanatları, el sanatlarının ihmal edilmesi nedeniyle hızla küçülmekte ve gerilemektedir. Bazıları

ise tamamen ticari bir anlayışla üretim biçimini değiştirerek ve kendi dışında yeni işlevler yükleyerek özgünlüğünü yitirmektedir. Bir yandan kültürel mirasın pazarlanması ve korunması, gelenek ve modernite arasında ince bir çizgiyi gerektirir. Bunun için ticari ve korumacı yaklaşımlar arasında bir denge sağlanmalı ve evrensel sanat doğrultusunda yeni ürünler değerlendirilmelidir.

Sonuç

Çanakkale iline bağlı olan Ayvacık ilçesi köylerinde yaşayan Türkmenler de bugün Türk toplumunda aşağı yukarı yaygın olan kültürel bozulmadan yararlanmaktadır. Uzun süredir içinde yaşadıkları gelenek ve göreneklerin heyecan ve ciddiyetinin yerini sembolik, yüzeysel uygulamalara bıraktığı gözlemlenmiştir.

Geleneksel Türkmen giyim kuşamı gerek malzemeleri, teknikleri, gerekse renkleri desenleriyle ait oldukları toplumun giyim özelliklerini yansıtır. Çanakkale iline bağlı olan Ayvacık ilçesi Güzelköy ve Çiftlik mahallesinde günümüzde yapılan geleneksel Türkmen giyim kuşamı geçmiş dönemlerin tekrarı veya onların birleştirilmesinden oluşmaktadır. Fakat yeni yapılan geleneksel Türkmen giyim kuşamı örnekleri incelendiğinde geleneksel kıyafetlerin yozlaştırılması korkusu ya da yanlış yorumlanması endişesi taşıdığı görülmektedir.

Günümüzde geleneksel üretim süreci farklı bir yaklaşıma sahiptir. Birincisi, geleneksel motif ve kalıplarda hiçbir değişiklik yapmadan kullanılmaktır. Diğer bir yaklaşım ise geleneksel anlayışı tamamen reddetmek ve onu bugüne özgü kılmaktır. Yapılması gereken geçmişin birikimini incelemek, bugünü değerlendirmek ve geleceğe taşımaktır.

Yapılan saha çalışmaları sonucunda, Çanakkale Türkmen köylerinde kadınlar, çoğunlukla geçmişteki dikiliş ve biçimleri kullanarak, kıyafetlerinde çağdaş ve güncel olan süslemeler ve motifleri kullanma eyleminde olduğu gözlemlenmiştir. İnceleme sonucu her Türkmen kadınının çeşitli motif ve süslemeleri, kullandıkları malzemeleri kendi içerisinde bir gelişim gösterdiği görülmüştür.

Alan araştırmasında Çanakkale iline bağlı Ayvacık ilçesi köylerinde Türkmen giyim kuşamı olarak terlik, keten, çeki, tomaka (ilmeçer), zülüflük, sala, kepez, bürümbe (gelin duvağı); iç köynek, deyre (diyre), önlük, top kemer veya dokuma kemer, könçek, kıl çorap ve çarık (edük) isim ve terimleri tespit edilmiştir. Yukarıda bahsedilen Türkmen giyim kuşamı isim ve terimlerinin çoğu günümüzde kullanılsa da ayağa giyilen çarık (edük) ve çorap çeşitleri kullanılmamaktadır.

Çanakkale Türkmen köylerinde zamanla yaşam biçimlerinin değişmesiyle geleneksel kıyafetlerde de farklılaşmalar yaşanmıştır. Sanayi ve teknoloji ile birlikte makineleşmeler, seri üretimler sonucu talepleri azaltmıştır. Yeni kuşağın el sanatlarını yeterince tanınamaması talebin azalmasında etkilidir. Bu anlamda Türkmen kıyafetlerine ait özellikleri yeni nesile tanıtılması ve sürdürülmesi için gerekli olan atölyelerin, müzelerin kurularak geleneksel kıyafetlerin yaşatılması ve kayıt altına alınması zorunluluktur.

Tekstil sektöründe ilham kaynağı olarak geleneksel Türkmen kıyafetleri ve motiflerinin kullanılması süreklilik oluşturacak zemin hazırlanmalıdır. Kıyafetlerin tanıtılması özellikle yerel üretimden küresel üretime geçilmesi, günümüz giyim ihtiyacına cevap verebilecek tarzda tasarımları yapılarak kullanılması sağlanmalıdır.

Kültürel değerlerin yaşatılarak işlevsel hale geçirilmesi üretimle elde edilmektedir. Bu bağlamda Türkmen kıyafetlerinin Tekstil ve Moda Tasarımı eğitiminde sektör iş birliğiyle yürütülen projelerde yer alması ve tekstil sektöründe ilham kaynağı olarak motiflerinin kullanılması süreklilik oluşturacak bir zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla talebin artması Türkmen kıyafetlerinin de canlanmasına neden olacaktır. Bu sayede hem bölge tanıtımına hem de nesiller arasındaki kültürel aktarımın sağlanmasına yardımcı olacağı muhakkaktır.

Kaynaklar/References

- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Artun, Erman. *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitapevi, 2019.
- Atlıhan, Şerife. “Halk Kültürü Ögelerinden Olan Geleneksel Giyim-Kuşam Konusunda Bir Bölgede Yapılan Araştırma”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, s. 66-73, 1997.
- Başkan, Özcan. *Dilde Yaratıcılık*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2006.
- Bozkurt, Sibel. *Sandıktaki Çeyiz*. Çanakkale: Çanakkale Belediyesi, 2021.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 11., İstanbul: Milliyet Yayınları, s. 5444, 1986.
- Erkman, Fatma-Akerson. *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2007.
- Gradén, Lizette. “FashionNordic: Folk Costume as Performance of Genealogy and Place”, *Journal of Folklore Research*, Vol. 51, No. 3, Embodying the North (September/December), pp. 337-388, 2014.
- Hall, Edward T. *Beyond Culture*. New York: Anchor Books Doubleday, 1976.
- Hofstede, G. *Culture's Consequences: International Differences In Work-Related Values*. Beverly Hills; London: Sage Publications, 1980.
- Kahveci, M.; “21. Yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları”, *Folkloristik*, Pars Yılı, 387-397, Türkiye, 1998.
- Karademir, Abrurrahim. Tahtacılarda Giysi Geleneği ve Semahlar, *Egeden Dergisi*, Yıl:5/ Sayı: 17, İstanbul: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 37-41, 2013.
- Koca, Emine - Kırkıncıoğlu, Zeynep. “Biçimsel Özellikleri ile Anlamlandırılan Bir Giysi: Yarlık”, *Milli Folklor*, Yıl 33, Cilt 17, Sayı 129, ss. 192-203, 2021.
- Koç, Fatma - Koca, Emine. “Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım”, *İdil Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, ss. 237-262, 2016.
- Oğuz, M. Öcal. “Ulusal Kalıtın Küreselleştirilmesi ve Türk El Sanatları”, *Milli Folklor Dergisi*, C: 7, S: 54, s. 5-10, 2002.
- Oğuz, M. Öcal. “Unesco ve Geleneğin Ustaları”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 20, Sayı: 77, s. 5-10, 2008.
- Özdemir, Nebi. “Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi”, *Milli Folklor Dergisi*, 21(84), s. 73-86, 2009.
- Özgündüz, Saadet. “Dinar Çöl Ovası Kadın Giyimi”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1(19), 121-136, 1991.
- Öztürk, İsmail. “Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu, Tarihçe, Sorunlar, Öneriler”, *Sanat Dergisi*, (7), s. 67-75, 2005.
- Tansuğ, Sabiha. Anadolu’da Türkmen ve Yörük Kadın Giyimleri, *Sanat Olgusu*, Sayı 13/ Ocak, ss. 40-51, 1982.
- Tansuğ, Sabiha. *Türkmen Giyimi*. Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları serisi: 9, 1985.

Yaşar, F. Ö. - Öрге Yaşar, F. “Ayvacık, Bayramiç, Çan, Ezine ve Yenice (Çanakkale İli) İlçelerinde Köy Adlarının Kaynakları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 2010.

Kaynak Kişiler

- KK-1: Gülfer KAYGIN: Kadın, 1965, Doğum yeri: Bayramiç ilçesi Koşuburnu köyü, Ev Hanımı, Eğitim durumu: İlkokul, 25.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.
- KK-2: Elçin KAYGIN, Kadın, 1991, Doğum yeri: Çanakkale İntepe Erenköy, Muhasebe, Eğitim durumu: Ön lisans, 25.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.
- KK-3: Elif ŞEN, Kadın, 1976, Doğum yeri: Ayvacık ilçesi Güzelköy, Ev Hanımı, Eğitim durumu: İlkokul, 25.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.
- KK-4: Gülizar İPKİN, Kadın, 1951, Doğum yeri: Ayvacık ilçesi Güzelköy, Ev Hanımı, Eğitim durumu: İlkokul, 25.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.
- KK-5: Gülizar ERKEN, Kadın, 1971, Doğum yeri: Bayramiç ilçesi Karıncalık köyü, Esnaf, Eğitim durumu: Lise, 24.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.
- KK-6: Mustafa KAYGIN, Erkek, 1963, Doğum Yeri: Ayvacık Güzelköy, Ayvacık ilçesi Güzelköy Muhtarı, Eğitim durumu: İlköğretim. 25.12.2022 tarihinde yapılan görüşme.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://onedio.com/haber/dunyada-ilk-kez-halktan-bir-kadin-olarak-paraya-resmi-basilan-sanatci-sabiha-tansug-969268> (E.T. 07.12.2022).
- URL-2: <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/canakkale-haritasi-canakkale-ilceleri-nelerdir-canakkale-ilinin-nufusu-kactir-kac-ilcesi-vardir-6311231> (11.12.2022).
- URL-3: https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCzel%C3%B6y,_Ayvac%C4%B1k#/map/0 (E.T. 12.12.2022).
- URL-4: <https://www.canakkalekalem.com/ayvacik-belediyesinden-hidirellez-etkinligi/> (E.T. 04.12.2022).